

Financiën) alsmede in meer regionale en lokale verzamelingen heeft omvat, maar vooral door het onderwerp: een meer dan een eeuw omvattende studie van de landbouw en van het verbruik in de ganse Oostenrijkse Nederlanden, met een aanloop in de tijd daarvoor en een blik op de periode daarna. Groots ook door de methode, waarbij bewust werd geselecteerd voor een doorgedreven kwantificering en een globaliserende aanpak. Het boek schakelt zich ook duidelijk in de moderne tendens in naar een allesomvattende beschouwing waarbij politiek, economie en sociale structuren als onafscheidbare factoren van de levende werkelijkheid worden gezien en waarin de mensen, de doorsnee-mens dan, centraal staan. Het dient wel gezegd dat, waar de auteur een globale documentatie ontbrak, hij zijn bijkomend onderzoek voor een goed deel, om praktische redenen, op Vlaanderen heeft gericht.

Na elkaar worden voor alle levensmiddelen en dranken de binnenlandse produktie, de in- en uitvoer, de eventuele verwerking en de houding van de overheid, besproken. Bij wijze van besluit wordt een soort van balans opgemaakt van het gemiddeld verbruik per hoofd. Kwantitatief leek dit bevredigend maar kwalitatief liet de voeding veel te wensen. Rekening houdend met de koopkracht van de loontrekkenden, bleek ook het gemiddelde verbruik voor een goed deel der bevolking een onvervulde wens.

R. van Uytven

G. R. Bosscha Erdbrink, *At the Treshold of Felicity: Ottoman-Dutch Relations during the Embassy of Cornelis Calkoen at the Sublime Porte, 1726-1744* (Dissertatie Utrecht, 1975; Ankara, 1975, 326 blz.).

Men kan de schrijver van deze onder verantwoordelijkheid van de hoogleraren J. C. Boogman en K. E. O. Jahn tot stand gekomen dissertatie gelukwensen met de keuze van zijn onderwerp. De eerste helft van de achttiende eeuw is ook wat betreft de diplomatieke geschiedenis niet de meest omgeploegde akker van onze vaderlandse geschiedschrijving. Met name het gebied van de diplomatieke en commerciële relaties tussen het Ottomaanse Rijk en de Republiek, dat de schrijver zich ten doel stelde te onderzoeken, is daarin vrijwel terra incognita. Wanneer dan daarbij Cornelis Calkoen, ambassadeur van de Staten-Generaal bij de Porte van 1726-1744, een even energieke als openhartige Amsterdamse regent, begiftigd met een helder inzicht en een grote kennis van zaken, ons meevoert door de in veel opzichten wonderlijke wereld van het Ottomaanse Rijk, dan ligt een interessante verkenningstocht voor de hand.

En dat is het wat mij betreft ondanks de verderop genoemde bezwaren ook wel geworden. Dit werk is gebaseerd op een degelijk en intensief bronnenonderzoek van vooral Nederlandse en Turkse bronnen. Vooral dit laatste is verheugend aangezien de taalbarrière voor de meeste Nederlandse historici een onoverkomelijke hindernis vormt. Met name het gebruik van Turkse bronnen maakt dat deze studie veel nieuwe informatie verschaft en daardoor een belangrijke bijdrage levert tot de uitbreiding van onze kennis van de diplomatieke en commerciële geschiedenis in deze periode. Wel mis ik node aan het begin van dit boek een verantwoording van de gebruikte bronnen en in nog meerdere mate een bespreking van de bestaande literatuur. Juist bij een dergelijk niet-alledaags onderwerp kan een beknopt historiografisch overzicht eigenlijk niet gemist worden. Erg instructief vind ik vooral hoofdstuk II, waarin een overzicht wordt gegeven van de inrichting en het functioneren van het Turkse bestuur in de eerste helft van de achttiende eeuw. In alle bescheidenheid merkt de auteur wel op dat een exacte en verantwoorde beschrij-

RECENSIES

ving hiervan bij de huidige stand van het historisch onderzoek gezien ook de complexiteit van het Ottomaanse Rijk nog niet te geven valt, toch heeft hij de lezers met zijn voorlopige schets van de Turkse bestuursinrichting ten zeerste aan zich verplicht.

Dit geldt evenzeer voor hoofdstuk IV, 'The Dutch Embassy in Istanbul, 1726-1744', waarin een algemene beschrijving wordt gegeven van de huisvesting, het personeel van de ambassade, van de correspondentie en verbindingen tussen Istanbul en Den Haag en van de diplomatieke gebruiken bij de Porte. In veel opzichten springen grote verschillen in het oog met de werkwijze en methodes van de diplomatie in de westelijke wereld. Uiteraard was dit bij een zo wezenlijk andere institutionele structuur en een zo wezenlijk andere mentaliteit wel te verwachten, maar daarmee blijft het een grote verdienste van dit proefschrift dat al deze algemene aspecten van het diplomatieke bedrijf bij de Porte nu eens systematisch onderzocht en bij elkaar geplaatst zijn.

Naast de lof die ik de auteur op grond van de bovengenoemde kwaliteiten van zijn werk graag toeken, moet ik evenwel ook een aantal kritische kanttekeningen maken. In de eerste plaats lijkt accuratesse mij niet het sterkste punt van deze dissertatie. Naast de nodige drukfouten trof ik bij het nemen van enkele steekproeven nogal wat onzorgvuldigheden aan: een aantal niet geheel correcte vertalingen in het Engels van in de noten afgedrukte Nederlandse citaten (14, noot 32; 100, noot 62; 101, noot 66; 207, noot 158) en ook een totaal verkeerde verwijzing (233, noot 37).

Verder vraag ik mij bij enkele hoofdstukken af of de schrijver wel een gelukkige greep heeft gehad bij de afbakening van zijn stof. In hoofdstuk III geeft hij een totaal-overzicht van de hoofdzaken van Calkoen's ambassade, die vervolgens in de hoofdstukken V en VI verder en dieper worden uitgewerkt respectievelijk voor de commerciële en diplomatieke aspecten daarvan. Bij een dergelijke compositorische opzet zijn herhalingen en overlappingen onvermijdelijk, wat de overzichtelijkheid voor de lezer beslist niet ten goede komt.

Ook binnen de hoofdstukken blijkt de ordening en de volgorde der dingen de schrijver hier en daar voor problemen te plaatsen. Een staaltje daarvan (niet het enige) is op pagina 150 te vinden, waar wordt opgemerkt: 'After this brief account of the commercial scene in the Levant prior to Calkoen's arrival, the developments that took place during his embassy will have to be examined in more detail'. Blijkbaar is het de schrijver ontgaan dat hij hiermee al enkele bladzijden eerder was begonnen!

De gesignaleerde onnauwkeurigheden, de dubieuze stofafbakening in de hoofdstukken III, V en VI, de moeite die de auteur hier en daar heeft met het ordenen van de zaken, geven dit proefschrift een enigszins rommelig en iets te weinig gestructureerd karakter.

Van fundamenteeler aard zijn mijn bedenkingen tegen het bedrijven van diplomatieke geschiedenis zoals dat met name in de hoofdstukken I, V en VI gebeurt. Wie zich met diplomatieke geschiedenis bezig houdt, zal altijd moeten blijven beseffen dat het diplomatieke bedrijf zijn zin ontleent aan het grote geheel van de internationale machtsverhoudingen. Pas tegen de achtergrond daarvan kan het optreden van een ambassadeur op zijn merites worden beoordeeld. Het zijn immers deze machtsverhoudingen die de ruimte bepalen waarbinnen hij zich bewegen kan. Nu wil ik de auteur niet verwijten dat hij hiervoor in het geheel geen oog heeft gehad, wèl vind ik dat deze machtsverhoudingen tussen de staten en de ontwikkelingen daarin veel te weinig en vooral te weinig expliciet tot hun recht zijn gekomen.

Zo worden in hoofdstuk I 'Ottoman-Dutch Relations from 1600-1726' de diplomatieke verwickelingen in engere zin op de voet gevolgd, terwijl nauwelijks aandacht wordt besteed aan de toch in die periode sterk aan veranderingen onderhevige positie zowel van de Republiek als van de Ottomaanse staat. Laat ik hier volstaan met het noemen van de

Turkse nederlaag bij de Kahlenberg (1683), een gebeurtenis die diep ingrijpende wijzigingen in de internationale verhoudingen met zich mee bracht en noodzakelijkerwijs het diplomatieke bedrijf ook in de periode van Calcoen zou beïnvloeden.

Eenzelfde gebrekkige integratie vindt plaats in hoofdstuk VI, waarin de mislukte pogingen van Calcoen en diens Engelse collega bij de Porte, Lord Kinnoul, uit de jaren 1736-1739, om te bemiddelen in de oorlog van Turkije met Rusland en later ook met Oostenrijk, worden beschreven. Dat dit tenslotte de Franse ambassadeur De Villeneuve wel gelukte, is minder het gevolg van de persoonlijke kwaliteiten van de betreffende gezanten dan van de machtsverhoudingen tussen de grote mogendheden in deze jaren. In zijn 'Summary' (269) merkt de auteur dan ook terecht op dat de mislukking van Calcoens mediatiepoging 'was due to circumstances beyond the Dutch ambassador's influence'. Maar had de lezer dan geen systematische schets van deze beslissende omstandigheden mogen verwachten? Evenzeer symptomatisch in dit verband is het dat uitvoerig wordt ingegaan op de slechte verstandhouding tussen Calcoen en diens Engelse collega als een mogelijke oorzaak van de mislukking der bemiddelingspogingen, terwijl veel fundamentele gegevens als het standpunt van de Staten-Generaal en de positiebepaling van de Russische regering in een noot worden weggedrukt (233, noot 37).

Het grootste hoofdstuk uit dit boek, hoofdstuk V, is terecht gewijd aan de activiteiten van Calcoen om de belangen van de Nederlandse Levanthandel te bevorderen. Dit was ook blijkens zijn instructie zijn voornaamste taak. De schrijver toont in zijn betoog overtuigend aan dat de ambassadeur zich daarvoor bijzonder heeft ingezet. De belangen van onze handel gingen hem blijkbaar zeer ter harte. Er wordt een uitvoerig verslag gegeven van Calcoens initiatieven voor elk van de vele gebieden die het Ottomaanse Rijk omvatte, en van het betrekkelijk geringe succes ervan op langere termijn. Vele bladzijden worden hieraan gewijd en eerst op de laatste halve pagina van dit hoofdstuk (219) wordt opgemerkt: 'Although the ambassador's efforts to promote Levantine trade cannot be denied, they failed to achieve success owing to general economic and political circumstances'. Inderdaad, maar alweer: was een systematisch overzicht van deze algemene economische en politieke omstandigheden in plaats van enkele terloopse opmerkingen daarover dan niet op zijn plaats geweest?

Overigens betwijfel ik de juistheid van de slotconclusie van dit hoofdstuk dat de periode van Calcoens ambassade in commercieel opzicht 'appears to have been marked by stabilisation and renewal of business ventures rather than by decline'. Juist het door de schrijver gesignaleerde verschijnsel van de participatie van verschillende niet-Nederlandse handelshuizen aan onze Levanthandel markeert een duidelijk kwalitatieve achteruitgang, die voorlopig nog door een kwantitatief gelijken blijven werd gemaskeerd. Is stagnatie in dit geval niet een passender term dan stabilisatie?

Ondanks de hiervoor geplaatste vraagtekens en geopperde bedenkingen ben ik van mening dat dit proefschrift veel nieuwe informatie verschaft over de in onze geschiedschrijving veelal verwaarloosde betrekkingen tussen het Ottomaanse Rijk en de Republiek. Ik wil de schrijver tot slot dan ook graag complimenteren met het vele nieuwe, waarmee hij - ongetwijfeld als vrucht van zeer tijdrovende onderzoeken - de kennis van onze diplomatieke en commerciële geschiedenis heeft verrijkt, al moet het mij tevens van het hart dat hij de belofte die het gekozen onderwerp in zich droeg, voor mij niet geheel heeft ingelost.

M. A. M. Franken

RECENSIES

A. M. Elias, *Het Nationaal Syndicaat 1802-1805* (Proefschrift Leiden 1975; Bussum: Unieboek, 1975, 194 blz., f 29,50).

Het mag verheugend heten, dat iemand zich geroepen heeft gevoeld zijn dissertatie te wijden aan de praktijk van een instelling, die thans in het vergeetboek is geraakt, hoewel men uit de staatsregeling van 1801 (artt. 99-103) zou opmaken, dat zij destijds een gewichtige positie moet hebben ingenomen en, bij alle verschil, beschouwd zou kunnen worden als een voorloopster van het thans veelbesproken instituut van de ombudsman. Dr. Maris, die in 1968 de aandacht op deze gelijkenis vestigde, moest daaraan toevoegen, dat zij niet had onderzocht, of het syndicaat ook werkelijk had gefunctioneerd en daarover is in de literatuur ook nagenoeg niets te vinden, maar deze lacune is thans door mr. Elias opgevuld aan de hand van het 'redelijk volledige' syndicaatsarchief. Men krijgt evenwel de indruk, dat de schrijver in een (in beginsel lofwaardig) streven naar beknoptheid gemeend heeft zich zozeer te kunnen beperken tot de gegevens die uit het archief tot hem kwamen, dat de historische entourage soms niet voldoende aandacht krijgt, waardoor zijn werk op diverse plaatsen eer de indruk maakt van een uitgebreide scriptie dan van een (beknopt) proefschrift.

Het syndicaat, bestaande uit drie 'Nationale Procureurs of Syndici' bij het nationaal gerechtshof, heeft tot taak alle collegien en magistraten, zo nationale en departementale als mindere autoriteiten (met inbegrip van de rechterlijke) te surveilleren, toe te zien, of deze iets verrichten in strijd met de constitutie of vastgestelde wetten, alle klachten daaromtrent te onderzoeken en eventueel een aanklacht in te dienen bij het gerechtshof, welke klacht van rechtswege medebrengt, dat de aangeklaagde geschorst is. Dit laatste geldt dan echter niet voor 'de Vergadering van het Wetgevend Lichaam of het Staatsbewind'. Overigens oefent het college 'gene macht; hoegenaamd' uit en vermag het niemand te laten arresteren dan met autorisatie van het gerechtshof, behalve bij onmiddellijk gevaar voor een staatsgreep, als wanneer nadere bekrachtiging van het hof nodig is. Ook voor dit arrest geldt een uitzondering ten aanzien van de beide hoge staatsvergaderingen.

Waar komt deze, voor ons land nieuwe, instelling plotseling vandaan? Die vraag vermag de auteur niet te beantwoorden. Hoewel de voorgeschiedenis van de staatsregeling nog nader onderzoek verdient, moge thans worden volstaan met de vermelding van de ons bekende feiten' (14). De eerste vraag die de lezer geneigd is te stellen (waarom is dat nader onderzoek, voorzover in casu van belang, dan achterwege gebleven?) blijft onbeantwoord: de (bescheiden) omvang van het proefschrift kan zeker niet als afdoende verklaring dienen. De hem bekende feiten omtrent de voorgeschiedenis van de staatsregeling kan de lezer in vrijwel ieder handboek naslaan en zij werpen op de voorgeschiedenis van de onverwachte verschijning van het syndicaat nagenoeg geen enkel licht. Daarentegen had de wijze, waarop de ontwerp-staatsregeling in werking is gebracht, wel enkele woorden meer verdiend ten bewijze van de vrijwel algemene apathie, waarmede de natie deze manoeuvre over zich heen liet gaan. Bij de 'volksstemming' (in de grondvergaderingen) kwam van de stemgerechtigde (ruim 416.000) personen nog niet een zesde deel op en dezen stemden met een overweldigende meerderheid tegen (52.000 tegen 16.000), maar daar van te voren bepaald was, dat de thuisblijvers als voorstemmers zouden worden gerekend, kon het Uitvoerend Bewind bij proclamatie van 16 oktober 1801 verklaren, dat - 'het grootste gedeelte der natie ... door bewijzen van goedkeuring en toestemming het zegel [had] gehecht aan onze gevoelens omtrent den aart en samenstelling van Uwe toekomstige Staatsregeling'. Dit alles is niet zonder belang ter verklaring van het gemak, waarmede het Staatsbewind en het nationaal gerechtshof erin zouden kunnen slagen het syndicaat for-